

همسرانِ رضا شاه

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

<http://iichs.org>

همسران رضاشاه

جنگروی

رضاشاه در فروردین سال 1256 هجری شمسی در آلاشت سوادکوه از توابع مازندران به دنیا آمد. عباسعلی خان پدر رضاخان از ابوابجمعی فوج سوادکوه بود و مرادعلی خان پدر بزرگ وی هم قبلاً در جنگ هرات در سال 1856 میلادی کشته شده بود. عباسعلی خان پدر رضاشاه دارای پنج همسر بود که رضاشاه تنها فرزند پنجمین همسر پدرش، نوش آفرین (سکینه یا زهرا) محسوب می‌شود.

نوش آفرین پس از مرگ شوهرش عباسعلی، در حالی که فرزندش طفلی بیش نبود، به تهران نزد برادرش می‌رود و چندین سال نزد وی زندگی می‌کند. رضاخان به واسطه ازدواج مجدد مادرش نوش آفرین، صاحب یک برادر ناتنی به نام "حدیکجان آتابای" که بعدها اسم کوچک خود را به هادی تغییر داد، شد.

در مورد ازدواج رضاخان نظرات مختلفی وجود دارد. اولین ازدواج وی با دختردایی خود مریم (صفیه، تاجماه) بود که رضاخان 9 سال با این زن زندگی کرد تا اینکه مریم هنگام نخستین زایمان خود درگذشت و از او دختری به نام همدم (فاطمه) که بعد به همدم‌السلطنه ملقب گردید، باقی ماند. تاج‌الملوک پهلوی (دومین همسر رضاخان) در مورد اولین ازدواج همسرش (رضاخان) در کتاب خاطرات ملکه مادر می‌گوید: "البته این موضوع را سالها نمی‌دانستم، تا بعد از شاه شدن رضا. او آن را از من پنهان کرده بود. حالا تاریخش را به خاطر ندارم. ولی یادم هست که یک روز دختری را همراه خودش به کاخ شهر آورد و گفت: "این دخترم است. بعد برایم مشروحاً تعریف کرد که موقع خدمت در آتریاد همدان با یک زن همدانی به نام صفیه ازدواج موقت کرده و این دختر حاصل آن ازدواج است. من این زن (صفیه) را هرگز ندیدم." بعدها همدم‌السلطنه تنها فرزند اولین همسر رضاخان به ازدواج هادی (حدیکجان) آتابای (فرزند پدرخوانده رضاخان) درآمد و این وصلت عاملی برای حضور مداوم خانواده آتابای در دربار پهلوی شد.

همسر دوم رضاخان تاج‌الملوک فرزند "میرپنج تیمورخان آیرملو" افسر مهاجر قفقاز بود که پس از انقلاب بلشویکی روسیه به ایران آمده بودند. رضاخان هنگام ازدواج با تاج‌الملوک در سال 1294 شمسی درجه یاوری (سرگردی) داشت و از او دارای چهار فرزند به نامهای شمس (1296ش)، محمدرضا و اشرف (1298ش) و علیرضا (1301ش) شد. تاج‌الملوک پس از فوت رضاشاه با غلامحسین صاحب دیوانی ازدواج کرد.

صاحب دیوانی در واقع هم سن و سال پسر تاج‌الملوک بود و عضو یکی از شاخه‌های خانواده متنفذ قوام‌الملک شیرازی در استان فارس به شمار می‌آمد. غلامحسین خان صاحب دیوانی پس از این وصلت مدارج ترقی را طی نمود و خیلی زود به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب گردید.

تاج‌الملوک پس از وقایع شهریور سال 1320 به منظور کسب قدرت بیشتر گاه و بیگاه در سیاست دخالت می‌کرد و از هیچ نقشی برای مطرح کردن علیرضا کوچکترین فرزند خود در برابر محمدرضا پهلوی فروگذار نمی‌کرد. "ارنست آر. اونی" عضو مؤثر سازمان سیا که در سال 1976 میلادی گزارشی پیرامون "نخبگان و توزیع قدرت در ایران" تهیه کرده است، می‌نویسد: "تاج‌الملوک زمانی درصدد اجرای توطئه‌ای علیه محمدرضا بوده تا فرزند دیگرش علیرضا را به جای وی بر تخت سلطنت بنشانند." (علیرضا پهلوی تنها برادر تنی محمدرضا شاه بود که در سال 1333 شمسی در یک سانحه مشکوک هوایی کشته شد).

در سال 1300 شمسی رضاخان تصمیم به ازدواج مجدد می‌گیرد. این بار همسر سوم وی ملکه توران (قمرالملوک) دختر عیسی خان مجدالسلطنه امیرسلیمانی و نوه مهدیقلی خان مجدالدوله از رجال دربار قاجار بود. رضاخان در این سال که مسئولیت وزارت جنگ را به عهده داشت با این ازدواج با خانواده قاجار پیوند خورد. رضاخان برای اینکه همسرانش از هم دور باشند و حسادتهای زنانه باعث بروز مشکلات ویژه‌ای برایش نشود، خانه‌ای جدید در حوالی چهارراه پهلوی برای ملکه توران احداث نمود. تاج‌الملوک همسر دوم رضاخان و مادر محمدرضا در کتاب خاطرات ملکه مادر در مورد ملکه توران می‌گوید: "هیچ زنی چشم دیدن هوو را ندارد. بنابر این بنده را متهم به حسادت و این جور حرفها نکنید. من هم مثل همه زنها از هوو خوشم نمی‌آید. اما راه دیگری نداشتم و ناگزیر بودم به خاطر رضایت شوهرم کوتاه بیایم و شرایط را تحمل کنم. این دختر (توران) دماغی بسیار پرنخوت و سر پر بادی داشت. با آنکه در کمال خوشحالی و رضایت تن به ازدواج داده بود، پس از ازدواج و تولد غلامرضا (1302ش) بنای ناسازگاری را گذاشت و هنرش این بود که رضا را تحت تسلط خود درآورده و او را وادار کند تا مرا از قصر بیرون بیندازد و خودش ملکه ایران شود. رضا نتوانست این زن خودپسند را تحمل کند و پس از تولد غلامرضا او را طلاق داد و فرستاد دنبال کارش." ملکه توران که هنگام طلاق کمتر از بیست سال داشت از آن دوران چنین یاد می‌کند: "تمام دوران اقتدارش (رضاخان) برای من بیچارگی و نشستن و دیدن و ساختن با ناملایمات بود."

ملکه توران پس از طلاق از رضاخان در سال 1302 شمسی، تا سال 1322 ازدواج نکرد. سپس با بازرگان ثروتمندی به نام ذبیح‌الله ملکپور وصلت نمود و تا هنگام مرگ رضاشاه به همراه تنها فرزندش غلامرضا پهلوی در یکی از عمارتهای دربار زندگی می‌کرد. وی پس از انقلاب اسلامی مدتی در آلمان به سر برد و در سال 1373 شمسی در پاریس در خانه سالمندان فوت کرد. رضاخان درصدد بود تا پس از توران امیرسلیمانی همسر چهارمی برگزیند. برای این منظور از طریق امیرلشکر خدایارخان خدایاری با عصمت‌الملوک دولتشاهی دختر غلامعلی میرزا مجلل‌الدوله دولتشاهی که بعدها از سوی رضاخان به سمت ریاست تشریفات داخلی دربار پهلوی منصوب شد، آشنا گردید و پس از چندی وی را به عقد خود درآورد. عصمت‌الملوک از سال 1302 که وارد دربار شد تا تاجگذاری رضاخان در سال 1305، سه فرزند به نامهای عبدالرضا (1303ش)، احمدرضا (1304ش) و محمودرضا (1305ش) و سالهای بعد دو فرزند دیگر با نامهای فاطمه (1307ش) و حمیدرضا (1314ش) به دنیا آورد. عصمت‌الملوک دولتشاهی به هنگام تبعید رضاشاه، همراه وی به جزیره موریس رفت و پس از چند ماه به تهران بازگشت. وی از ابتدا وارد سیاست نشد. اما از نفوذ خود در به کار گماردن اقوام خویش در پستهای پر درآمد استفاده شایانی کرد. پس از مرگ رضاخان در ویلای شخصی خود در شمیران اقامت کرد. پس از انقلاب اسلامی در تهران ماند و در سال 1374 شمسی در سن 90 سالگی درگذشت.

منابع و مأخذ:

1. پهلوان، کیوان. رضاشاه از الشتر تا آلاشت. تهران، آرون، 1383.
2. دلد، اسکندر. زندگی پر ماجرای رضاشاه. تهران، گلفام، 1370.
3. رستمی، فرهاد. پهلوی‌ها. تهران. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، 1378. ج 1.
4. پیرانی، احمد. زندگی خصوصی محمدرضاشاه پهلوی. تهران، به آفرین، 1382.

فاطمه پهلوی

(همدم السلطنه) فرزند اولین همسر رضاشاه و دو تن از فرزندان همسران بعدی وی. از چپ: غلامرضا پهلوی (تنها فرزند توران امیر سلیمانی)، همدم السلطنه (تنها فرزند صفیه) و محمودرضا پهلوی (فرزند عصمت الملوک دولتشاهی)

هادی آتابای همسر همدم السلطنه اولین فرزند رضاشاه

تاج‌الملوک پهلوی دومین همسر رضاشاه

فرزندان رضاخان و تاج‌الملوک به همراه دو نفر از گماشته‌هایشان از

چپ: محمدرضا پهلوی، شمس پهلوی، اشرف پهلوی و علیرضا پهلوی

تاج‌الملوک پهلوی در کنار فرزندان

خود در سوئیس (1314ش) از چپ: شمس پهلوی، محمدرضا پهلوی، تاج‌الملوک پهلوی، علیرضا پهلوی و اشرف پهلوی.

1931

محمدرضا پهلوی (ولیعهد) و مادرش تاج‌الملوک پهلوی

علیرضا پهلوی تنها برادر تنی محمدرضا پهلوی

غلامحسین صاحب دیوانی شوهر دوم تاج‌الملوک پهلوی

به همراه علی قوام، در محوطه آرامگاه حافظ در شیراز. از چپ: غلامحسین صاحب دیوانی و علی قوام

توران امیرسلیمانی همسر سوم رضاشاه

غلامرضا پهلوی در پنج سالگی

در کنار مادرش توران امیرسلیمانی و چند تن از بستگان خویش، در باغ مکتب‌خانه (1307ش)
از چپ: توران امیرسلیمانی و غلامرضا پهلوی

توران امیر سلیمانی و همسر دوش زبیح‌الله ملکپور

عصمت‌الملوک دولت‌شاهی همسر چهارم رضاشاه، در دوران اقامت در جزیره موریس در آفریقای جنوب

فرزندان رضاشاه به همراه غلامرضا رشید یاسمی. در آستانه سفر به اروپا جهت تحصیل (1312ش). از چپ: محمودرضا پهلوی (فرزند عصمت الملوک)، غلامرضا پهلوی (فرزند توران امیر سلیمانی)، غلامرضا رشید یاسمی، احمدرضا پهلوی (فرزند عصمت الملوک) و عبدالرضا پهلوی (فرزند عصمت الملوک)

رضاشاه در اواخر عمر در ژوهانسبورگ

تاج‌الملوک پهلوی در اواخر سلطنت پسرش محمدرضا پهلوی

گاه روزانه ها 8 ... گاه روزانه ها 7 ... گاه روزانه ها 6 ... گاه روزانه ها 5 ... گاه روزانه ها 4 ... گاه روزانه ها 3 ... گاه روزانه ها 2 ... گاه روزانه ها 1